

Rapport

Meldpunt onbeperkt stemmen verkiezingen 2023

Inhoud

1.	Inleiding	3
2.	Samenvatting en aanbevelingen	3
3.	Meldingen uit 83 gemeenten	5
4.	Veel meldingen over het stemlokaal	5
5.	Bijna de helft van de ervaringen is negatief, ruim een derde positief	5
6.	De toegankelijkheid van het stemlokaal	6
7.	Het stembiljet	9
8.	Hulp en informatie door leden van het stembureau	11
9.	Informatie van de gemeente over de verkiezingen	13
10.	Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's	14
11.	Afwijkende woonplaats	15

1. Inleiding

Rondom de verkiezingen op 15 maart 2023 heeft ieder(in) het Meldpunt onbeperkt stemmen geopend. Het ging om de verkiezingen voor de Provinciale Staten en de waterschappen en de verkiezingen voor de eilandsraden op de BES eilanden (Bonaire, Sint-Eustatius en Saba). Van 8 tot en met 22 maart was het mogelijk om ervaringen te melden.

Via een bericht op de website, via social media en via een bericht aan het Ieder(in) panel is de achterban uitgenodigd om ervaringen met het stemmen - zowel positief als negatief - te melden. Voor de eerste keer zijn ook de bewoners van de BES eilanden via een contactpersoon opgeroepen om hun ervaringen te melden. Melden was mogelijk via het invullen van een korte vragenlijst. In totaal zijn er 123 ervaringen gemeld, waaronder 4 van bewoners van de BES eilanden.

2. Samenvatting en aanbevelingen

Bij het Meldpunt onbeperkt stemmen hebben 123 mensen hun ervaring gedeeld met de toegankelijkheid van het stemproces voor mensen met een beperking of chronische aandoening.

Samenvatting van de uitkomsten

- Bijna de helft van de ervaringen is negatief, ruim een derde is positief. Van de meldingen gaat 46% over een negatieve ervaring, 38% over een positieve ervaring en 16% is neutraal.
- Veel meldingen gaan over de toegankelijkheid van het stemlokaal. Niet alle stemlocaties blijken zelfstandig toegankelijk te zijn met rolstoel of rollator. Vaak gaat het om toegangsdeuren die men niet zelf kan openen, maar ook om drempels en hellingen. Ook een grote afstand tot het stembureau vormt voor meerdere mensen een belemmering. Meerdere scootmobielgebruikers melden dat zij met hun scootmobiel niet naar binnen kunnen en/of geen gebruik kunnen maken van het stemhokje.
- Door het afschaffen van de coronamaatregelen voelt een aantal mensen met een kwetsbare gezondheid zich niet veilig bij het stemmen.
- Slechte verlichting in het stemlokaal vormt voor mensen die slechtziend zijn een belemmering bij het zelfstandig stemmen. En een aantal mensen met prikkelgevoeligheid meldt last te hebben van te harde muziek of een onrustige sfeer in het stemlokaal.
- Het stembiljet vindt men soms onhanteerbaar groot en er wordt aandacht gevraagd voor het kleurgebruik. Dit is bij de stempas, het stembiljet en de stembus niet eenduidig en daardoor verwarrend bij twee gelijktijdige verkiezingen.
- Over de stemmal voor mensen met een visuele beperking zijn een flink aantal meldingen binnengekomen. Sommige gebruikers zijn zeer tevreden, bij anderen lukt het toepassen van de stemmal nog niet goed of ze moeten toch de uitkomst laten controleren. En niet elke gemeente biedt het stemmen met behulp van een stemmal als mogelijkheid aan.
- Over de hulp en informatie door leden van het stembureau heeft men verschillende ervaringen. Er is waardering voor de hulp en goede organisatie door stembureauleden, maar soms is er sprake van betutteling: er wordt ongevraagd hulp geboden met iets dat men prima zelf kan.
- Veel meldingen gaan over hulp bieden in het stemhokje. De regels daarover blijken niet bij iedereen bekend te zijn. Dat bij mensen met een lichamelijke of visuele beperking hulp in het stemhokje toegestaan is, is niet altijd bekend bij de leden van het stembureau. En dat mensen met een (licht) verstandelijke beperking geen hulp mogen ontvangen in het stemhokje maakt het voor een aantal van hen lastig en stressvol om te stemmen.

- De informatie door gemeenten over de verkiezingen is niet overal toegankelijk voor mensen met een visuele of auditieve beperking. En de informatie over toegankelijkheid van de stembureaus voor mensen met een beperking is in een aantal gemeenten onvolledig.
- Ook de verkiezingsprogramma's van partijen worden nog niet op een voor iedereen toegankelijke manier aangeboden. Wel zijn er voorbeelden van partijen die dit juist heel goed doen.
- Tot slot wordt er een knelpunt gemeld bij het wonen in verschillende gemeenten van de stemgerechtigde enerzijds en degene die hulp wil bieden anderzijds. Dit vormt een probleem bij het hulp bieden in het stemhokje en het maakt het regelen van een machtiging omslachtig.

Aanbevelingen

De 123 meldingen die bij het Meldpunt onbeperkt stemmen binnengekomen zijn, leveren een bijdrage aan de (landelijke) evaluatie van de toegankelijkheid van de verkiezingen 2023 voor mensen met een beperking of chronische ziekte. Het is daarnaast belangrijk dat in de gemeenten zelf een zorgvuldige evaluatie plaatsvindt en dat de lokale vertegenwoordigers van mensen met een beperking of chronische ziekte daarbij betrokken worden.

Op basis van de uitkomsten van het Meldpunt zien we voor nu de volgende verbeterpunten:

- Betrek - ook op lokaal niveau - ervaringsdeskundigen met verschillende beperkingen bij de voorbereidingen van de verkiezingen 2024.
- Zorg dat álle stembureaus in 2024 echt fysiek toegankelijk zijn. Los de knelpunten met zware toegangsdeuren op en breidt het aantal inclusieve stemlokalen met voorzieningen voor mensen met een zintuiglijke beperking verder uit. Heb daarbij specifiek aandacht voor goede verlichting.
- Borg de veiligheid van het stemlokaal voor mensen met een kwetsbare gezondheid. Maak stemmen op meerdere dagen mogelijk, zodat mensen prikkelarm of zonder besmettingsrisico kunnen stemmen.
- Inventariseer de opties om stemmen vanuit een scootmobiel te faciliteren en communiceer of dit bij stembureaus wel of niet mogelijk is.
- Evalueer met ervaringsdeskundigen grondig het gebruik van de stemmal en trek hier lessen uit voor de volgende verkiezingen. Maak het gebruik van de stemmal in iedere gemeente mogelijk.
- Zorg - als er meerdere verkiezingen tegelijk zijn - voor eenduidig kleurgebruik van stempas, stembiljet en stembus. Gebruik aparte, onderscheidende kleuren voor Waterschappen en Provinciale Staten.
- Maak hulp in het stemhokje voor mensen met een verstandelijke beperking mogelijk.
- Zorg dat leden van stemlokalen (nog) beter op de hoogte zijn van de regels over hulp bij het stemmen. En blijf de doelgroepen zelf hierover op een toegankelijke manier informeren.
- Stimuleer gemeenten om over de toegankelijkheid van de stembureaus complete informatie aan te bieden en om op een toegankelijke wijze hun inwoners te informeren over de verkiezingen.
- Stimuleer politieke partijen om hun partijprogramma's in begrijpelijk taal en via toegankelijke kanalen bekend te maken.
- Onderzoek of er betere oplossingen zijn voor stemgerechtigden die hulp willen ontvangen van iemand uit een andere woonplaats of iemand in een andere woonplaats willen machtigen.

3. Meldingen uit 83 gemeenten

Meldingen komen uit het hele land, uit 83 verschillende gemeenten. De hoogste aantallen meldingen komt uit grote steden, met Amsterdam en Rotterdam (5 meldingen) als koplopers. Van de (bijzondere) gemeente Bonaire zijn 4 meldingen binnengekomen.

<i>Gemeenten met 4 of meer meldingen</i>	<i>Aantal meldingen</i>
<i>Amsterdam</i>	5
<i>Rotterdam</i>	5
<i>Hilversum</i>	4
<i>Eindhoven</i>	4
<i>Bonaire</i>	4

4. Veel meldingen over het stemlokaal

Er is de vraag gesteld waarover de ervaring van mensen gaat. Bij deze vraag konden mensen meerdere antwoorden aankruisen.

Het meest genoemd wordt het stemlokaal (76%), op enige afstand gevolgd door het stembiljet (31%) en hulp en informatie door leden van het stembureau (25%). Veel mensen deden een melding over meerdere onderwerpen tegelijk (en daarom tellen de percentages op tot boven de 100%).

<i>Waar gaat jouw ervaring over?</i>	<i>Percentage</i>	<i>Aantal</i>
<i>Het stemlokaal</i>	76%	93
<i>Het stembiljet</i>	31%	38
<i>Hulp en informatie door leden van het stembureau</i>	25%	31
<i>Informatie van de gemeente over de verkiezingen</i>	16%	20
<i>Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's</i>	14%	17
<i>Iets anders, namelijk:</i>	23%	28

Onder de meldingen bij 'anders' zijn meerdere meldingen over de stemmal en over begeleiding bij het stemmen.

5. Bijna de helft van de ervaringen is negatief, ruim een derde positief

<i>Was je ervaring positief, negatief of neutraal?</i>	<i>Percentage</i>	<i>Aantal</i>
<i>Positief</i>	38%	47
<i>Neutraal</i>	16%	20
<i>Negatief</i>	46%	56

Ruim een derde van de meldingen (38%) gaat over een positieve ervaring en bijna de helft gaat over een negatieve ervaring. En 16% is neutraal.

Veel meldingen gaan over meerdere onderwerpen en de beoordeling (positief, negatief of neutraal) gaat over het totaal van de ervaring. Daarom kunnen we de beoordelingen niet één op één aan de onderwerpen koppelen. Toch wordt er wel een tendens zichtbaar. De meldingen over informatie van de gemeente over het stemproces zijn het minst positief (35% positief, 50% negatief). Over het stembiljet zijn juist iets meer positieve (47%) dan negatieve (42%) ervaringen gemeld.

Was jouw ervaring positief, negatief of neutraal?	Positief	Neutraal	Negatief
Het stemlokaal	42%	17%	41%
Het stembiljet	47%	11%	42%
Hulp en informatie door leden van het stembureau	45%	6%	48%
Informatie van de gemeente over de verkiezingen	35%	15%	50%
Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's	41%	18%	41%

6. De toegankelijkheid van het stemlokaal

Over het stemlokaal zijn 93 meldingen binnengekomen en daarvan was 42% positief en 41% negatief.

Toegang tot het stemlokaal

Een aantal meldingen gaat over een goede (rolstoel) toegankelijkheid van het stembureau. Maar niet alle stemlocaties blijken (zelfstandig) toegankelijk te zijn. Toegangsdeuren die men niet zelfstandig kan openen, worden vaak genoemd. Maar ook drempels en te steile hellingbanen belemmeren de toegang.

Alle stemlokalen zijn rolstoel toegankelijk.

Stembureau was goed bereikbaar, zat in een 55+ complex wat ook rolstoel vriendelijk is.

Omdat de toegangsdeur niet automatisch openging, moest ik wachten tot er nog een stemmer kwam die de deur voor mij openhield, ben afhankelijk van een elro (red. elektrische rolstoel)

Helaas was de buitendeur dicht, te smal (dubbele deur en je kan er geen 2 tegelijk openen) en te zwaar om vanuit de rolstoel op fatsoenlijke wijze zelfstandig te openen. Jammer, gemiste kans. Al snap ik dat de deur openhouden mogelijk voor een hoge gasrekening gezorgd zou hebben, was er misschien tijdelijk iets anders mogelijk geweest als oplossing.

Stembureau staat genoemd als toegankelijk. Echter een smalle deur met zware deurdranger, niet zelfstandig toegankelijk als rolstoelgebruiker en niet toegankelijk voor scootmobiel.

Ik kon zonder hulp niet binnenkomen omdat de helling veel te steil was. De persoon die bij mij

was kreeg mij ook bijna niet naar binnen, ook al ben ik samen met mijn rolstoel niet groot of zwaar.

Ik heb een elektrische rolstoel en de ingangen waren zo hoog dat ik niet naar binnen kon.

Stembureau heet toegankelijk te zijn, maar dat valt in de praktijk enigszins tegen. Je moet door twee klapdeuren heen, er is geen manier om ze automatisch te openen. Er ligt een tijdelijk opritje bij de deur, maar daarna volgt niettemin toch nog een drempeltje. Er is wel een aangepast stemhokje met een lager 'bureaublad'.

Stemhokjes

Nog niet op elke locatie is een verlaagd stemhokje beschikbaar en op andere locaties nu voor het eerst wel.

Er was van de zes hokjes geen één met verlaagd bureau, zodat er vanuit de rolstoel gestemd kon worden. Heb daarop openbaar (ergens op een losse tafel) mijn stemmen uitgebracht. Toen ik dit laatste kenbaar maakte werd er aangegeven dat ik er om had moeten vragen. En verder werd erbij vermeld dat zo'n verlaagd bureau lastig is voor andere personen.

Ik was blij verrast dat er nu 4 stemhokjes waren, waarvan 1 standaard laag opgebouwd was (eerder moest ik nog wel eens aan een lege tafel zonder afscherming stemmen). Ook waren er losse potloden wat enorm hielp. De toegangsdeuren waren elektrisch of stonden open.

Bereikbaarheid stembureau

Er zijn meerdere meldingen over de bereikbaarheid van het stembureau. Deze gaan over een (te) grote afstand, een gevaarlijke situatie en een wegopbreking.

Wonende in een wijk met relatief veel ouderen en mensen met een fysieke beperking werden we verwezen naar een stemlocatie die nu gemiddeld 1,9 km verwijderd is van de wijk terwijl dat voorheen gemiddeld 300 meter was vanwege een locatie in de buurt.

Stembureau voor mij een aantal km weg en geen ander vervoer dan een rolstoel dus niet te doen.....

Als blinde ben ik redelijk tevreden met de toegankelijkheid tijdens het stemmen. Ervaring stemlokaal Met regiotaxi reisde ik naar het stemlokaal. Chauffeur begeleide naar de ingang van gemeentehuis. Na stemmen viel ik bijna in de vijver omdat er buiten geen geleidelijn loopt zodat je weet waar heen te lopen.

De weg waar het stembureau aanlag, was door werkzaamheden voor rolstoelgebruikers, scootmobielers, rollatorgebruikers en mensen die slecht ter been zijn niet te gebruiken, waardoor je niet op het stembureau kon komen. Zelfs voor mensen die wel goed ter been waren was het moeilijk te doen.

Scootmobiel

Een aantal meldingen is afkomstig van mensen die met de scootmobiel de stemlocatie willen betreden. Zij rapporteren problemen met de toegang, met draaicirkels en met het stemhokje.

Zou ik met de rolstoel zijn gegaan dan was de reistijd een halfuur rijden naar de stemlocatie. Als het weer guur en koud is, zoals afgelopen woensdag dan is dat een hele opgave, je komt geheel verkleumd aan in Cultura. Alles bij elkaar ben je ruim een uur onderweg om uit en thuis te zijn. Om die reden koos ik voor met m'n scootmobiel te gaan, dat zou 18 minuten reistijd zijn uit en thuis. Het

volgende probleem doet zich dan voor: hoe te stemmen zittend op een scootmobiel want het stemhokje is daar niet op berekend. Daar ik niet kan lopen is het niet mogelijk om even te gaan staan en je stem in te kleuren op de stembiljetten. Met kunst- en vliegwerk dit buiten het stemhokje kunnen doen (vooral vanwege de zeer grote stembiljetten), maar makkelijk is echt anders. Al met al een negatieve ervaring!.

Ik ging met mijn scootmobiel naar het stemlokaal. Ik kreeg veel medewerking zo werden mijn stempassen en ID opgehaald bij mij, zodat ik niet vanaf mijn scootmobiel over de tafel hoefde te reiken. Een van de 3 stemhokjes was verlaagd. Er werd mij een stoel aangeboden, omdat het stemhokje te smal was voor de scootmobiel. Ik suggereerde nog, zoals vaker, dat het handig zou zijn als het stemhokje aan een zijkant open zou zijn of breder. Het commentaar was dat men met een "autootje" geen rekening konden houden. Ik ken veel mensen die niet toe zijn aan een elektrische rolstoel, en het wel met hun scootmobiel moeten roeien.

Toegankelijkheid voor mensen met een visuele beperking

Slechte verlichting is een onderwerp dat in meerdere meldingen terugkomt. Voor mensen die slechtziend zijn, vormt dat een belemmering om zelfstandig te kunnen stemmen.

Het hokje is voor mij aardedonker en ik moet de zaklantaarn van mijn telefoon gebruiken om het stembiljet te kunnen lezen. En nee het ligt niet aan mij. Mijn vriendin, niet met de beste ogen maar met nog ruim voldoende zicht, kon het stembiljet in het donkere hokje nauwelijks lezen en moest het biljet "in het licht houden" om in te kunnen vullen. Direct na het invullen vertelde wij onze bevinding aan de jonge dame bij de stembussen. Zij antwoordde heel vriendelijk "ik heb het gezien en zal het doorgeven, maar ik ga niet over de inrichting van het stembureau".

Zeer positief! Toegankelijkheid voor verschillende beperkingen was aandacht voor. Geleidelijnen, soundbox, stemmallen, digitale loep tot 22x vergroten, lage stamtafel voor kleine mensen en rollers, prettig ontvangen.

Prikkels

Er zijn verschillende ervaringen met de mate waarin rekening gehouden wordt met prikkelgevoeligheid. De één ervaart een rustige sfeer, op een andere locatie is er muziek en weinig begrip.

Er stond vrij harde muziek op bij het stemlokaal. Ik heb NAH en heb dan enorm veel moeite om na te denken met muziek op. Na het stemmen was ik uitgeput. De medewerkers maakten een flauw grapje toen ik niet direct begreep in welke bak welk formulier moest.

Ze moest heel lang wachten tijdens wisseling van de wacht, ze is weggegaan, niet gestemd, ze zit niet lekker in haar vel, dus dit triggert.

Lokaal goed bereikbaar en kreeg het gevoel dat ik niet hoefde te haasten met opruimen en aanpakken lijsten. Rustige sfeer en dat is precies wat ik met CVA nodig heb. Dus bedankt.

Coronamaatregelen

Er zijn enkele ervaringen gemeld van mensen met een kwetsbare gezondheid, die zich niet veilig voelen, omdat coronamaatregelen zijn afgeschaft.

Een mogelijkheid om handen te ontsmetten bij binnenkomst en/of potlood zou ook fijn geweest zijn. Verder was het een vrijwel onverdeeld genoegen.

Helaas is er voor het stemmen dit jaar geen enkele rekening gehouden met mensen met een kwetsbare gezondheid. Er is geen aparte stemdag, er zijn in mijn gemeente geen prikkelarme of coronaproof stembureaus, in het meeste geschikte gebouw (grote zaal van wijkgebouw waar ruimte is voor coronaproof stemmen) is geen stembureau, er zijn veel minder stembureaus dan normaal, op het stembureau waar ik toen maar was geweest was het haast onmogelijk om anderhalve meter afstand te houden, er was maar één ingang en geen aparte uitgang, er was veel te weinig ruimte voor de tafel met stembureau medewerkers, geen spatschermen, het was veel te druk (meer dan tien mensen in de rij die veel te dicht op elkaar stonden dus ik moest een tijd wachten totdat die allemaal weg waren en ik kon gaan stemmen), de ruimte was veel te klein voor coronaproof stemmen, dit maakt het voor mensen met een kwetsbare gezondheid wel zeer stressvol om te gaan stemmen.

Suggesties voor verbetering

Een verbeteringsuggestie is om naast het volgen van richtlijnen het stembureau vooraf te laten verkennen door ervaringsdeskundigen. En er moet rekening gehouden worden met goede verlichting, contrasten, beperken van prikkels en besmettingsgevaar voor mensen met een kwetsbare gezondheid. En scootmobielgebruikers hebben de wens om vanuit hun scootmobiel te kunnen stemmen.

Volg alle richtlijnen voor medewerkers op rijksoverheid.nl, maar laat ook mensen die verder kunnen kijken dan hun eigen beperking het stembureau vroeg genoeg verkennen. Dan kunnen nog aanpassingen worden gedaan. Misschien was dit net binnen de millimeters maar met veel pijn en nekletsel of als je geen wheely in een rolstoel kunt doen red je het hier niet.

In 2018 hebben wij als Stichting in samenwerking met inventarisatie gehouden over de toegankelijkheid van het stembureau, en in de afgelopen jaren de toegankelijkheid alleen maar verbeterd.

Deuren met meer contrast, die ik kan vinden, stemhokje meer licht dus verlichting. En ook goede contrast van stembusje waar je die moet vinden.

Maak ook een stemhokje voor scootmobielgebruikers. Dat is toch heel iets anders dan een rolstoel.

Prikkelarme stemlocaties en medewerkers inprenten dat ze geduld moeten hebben met mensen die het niet allemaal direct begrijpen.

Mensen in de risicogroep ten alle tijden accepteren met mondneusmasker. En dat kan dus ook door ons buiten te identificeren.

Een aparte dag voor mensen die coronaproof/prikkelarm willen stemmen Grote stembureaus waar anderhalve meter kan worden gehandhaafd met aparte in- en uitgang etc. Meer stembureaus zodat het niet zo druk is In elke wijk een coronaproof stembureau.

7. Het stembiljet

Over het stembiljet zijn 38 meldingen gedaan. 18 meldingen zijn positief, 16 negatief en 4 neutraal.

Stemmal

Er zijn meerdere meldingen binnengekomen over het gebruik van de stemmal door mensen met een visuele beperking. Sommigen zijn tevreden, bij anderen verloopt het toepassen van de stemmal nog

niet goed. En nog niet in elke gemeente bestaat de mogelijkheid om te stemmen met behulp van een stemmal.

Ervaring stemmal. Vanaf de ingang in het gemeentehuis liep de geleidelijn naar de balie voor het stembureau. Een medewerker begeleidde naar het stemhokje en heeft de stemmal gecontroleerd en gewisseld. De soundbox werkte goed, alleen jammer dat er geen volumeknop op reageert. De draaiknop in het midden werkte niet om te pauzeren of het volume te wijzigen. De stemmal zelf is duidelijk en non-visueel goed te volgen. Na het stemmen vouwde een medewerker het stembiljet op. De geleidelijn liep naar de stembussen. Een medewerker gaf aan welk stembiljet in welke bus kon.

Voor de derde keer kon ik als blinde burger bij deze verkiezingen in de gemeente Leiden op het stadskantoor met een stemmal en soundbox stemmen. Het gaat elke keer beter en zaken die de vorige keer nog niet goed gingen waren bij deze verkiezingen verholpen.

De stemmal wordt gezien als hulpmiddel om visueel beperkten zelfstandig te laten stemmen. Ik ben zelf blind. Mijn ervaring is dat je toch nog moet vragen aan een ziende of het is goed gegaan. Gemeente Hilversum stopt ook met de stemmal omdat niemand hem gebruikt en hij de gemeente wel €5000 kost.

Omdat ik met taxivervoer naar een toegankelijke stemlocatie in Amsterdam moest, ben ik er bijna 3 uur mee bezig geweest. Ik wil graag dat de gemeente Diemen ook een stemmal en soundbox heeft bij de volgende verkiezingen, zodat ik daar te voet naartoe kan.

Er was een stemmal aanwezig, maar medewerkers wisten niet hoe deze te gebruiken. Het formulier werd erop gelegd. Ik had uiteindelijk ook geen vertrouwen in een goed resultaat, waar ook niet veel moeite voor werd gedaan. Ik werd wel vriendelijk geholpen en mijn stem voor me ingevuld, maar mijn stemgeheim ging verloren en nu ik daar zo dichtbij was, is dat heel erg jammer.

Stembiljet niet te ontcijferen, stemmen zonder hulp onmogelijk, enige voor visueel beperkten toegankelijk stembureau veel te ver weg.

Kleurgebruik en formaat

Een melder geeft aan dat de verschillende kleuren die gebruikt worden voor de stempas en het stembiljet te verwarrend zijn. En meerdere mensen hebben moeite met het grote formaat van het stembiljet.

De kleuren waren dit jaar weer erg verwarrend. De stempassen hadden in vergelijking met vier jaar geleden, dit jaar wel een logische kleur: Geel voor de Provinciale Staten, lichtblauw voor de waterschappen. Het stembiljet voor de waterschappen was geel. En het stembiljet voor de provincie was groengrijs? Kortom weer afwijkende kleuren.

De stembiljetten zijn erg groot en lastig dicht te vouwen als je een lichamelijke beperking hebt. Gelukkig hielp iemand van het stembureau mij.

Ik zit in een rolstoel en ben elke keer een gevecht aan het houden met de stembiljetten! Ze zijn gewoon veel te groot! Als je zit dan krijg je de onderste helft van het stembiljet in je gezicht en kan je niet meer zien waar je op wilt stemmen.

Suggesties voor verbetering

De suggesties voor verbetering richten zich op eenduidig kleurgebruik, kleinere stembiljetten en een aanpassing van de stembus.

Ik zou voorstellen om bij de volgende gecombineerde verkiezingen voor alles eenduidige kleuren aan te houden. Kleuren die ook logisch zijn. Blauw: stempas waterschappen, stembiljet waterschappen en stembus waterschappen. Geel: stempas provincie, stembiljet provincie en stembus provincie.

Kleinere stembiljetten eventueel op aanvraag en vooraf vermelden. En een aanpassing aan de stembus. De stembus zou dan vooraan in de deksel een gleuf kunnen hebben i.p.v. in het midden. Hierdoor kunnen ook kortere mensen erbij.

8. Hulp en informatie door leden van het stembureau

Er zijn 31 ervaringen gemeld met hulp en informatie door leden van het stembureau. Ongeveer de helft (14) daarvan is positief, de helft (15) negatief en 2 zijn neutraal.

Behulpzaamheid

Een aantal mensen geeft aan de hulp door van leden van het stembureau te waarderen en vindt dat de hulp goed georganiseerd is.

De ingang van de locatie was vanwege mijn visuele beperking niet makkelijk te vinden, maar daar kreeg ik gelukkig hulp bij. Eenmaal binnen werd onmiddellijk hulp aangeboden, naar het stemhokje zelf en in het stemhokje.

Helemaal goed en alle hulp gekregen.

In Alkmaar was op een van de stembureaus iemand beschikbaar die er puur was om mensen met een beperking te helpen. Hij had zelfs de bevoegdheid voor mij het vakje rood te kleuren dat ik hem opgaf. Ik ben blind en kan dat niet zelf. Nadeel: ik kon het niet controleren. Voordeel: geen discussies met mensen van het stembureau over hulp en in het leven zijn er meer dingen die ik ongezien moet aannemen. Het voelde wel betrouwbaar.

Niet goed geïnformeerd en ongevraagde hulp

Mensen die niet tevreden zijn over de hulp melden dat stembureauleden niet goed geïnformeerd zijn of dat ze te veel overnemen.

Stembureauleden slecht geïnformeerd, niet proactief loep aangeboden, leeslamp leek niet eens aanwezig, terwijl dat wel verplicht is.

Hulp leden stembureau Klantvriendelijk. Een suggestie kan zijn dat vooraf wordt uitgelegd hoe met blinden om te gaan. Nu wilden ze alles doen, terwijl ik prima zelf een stoel kan verplaatsen of mijn jas kan ophangen en bijvoorbeeld de koptelefoon zoeken. Ook gaven ze kleuren aan terwijl ik die niet zie. Als ze eerst zouden vragen wat prettig is voel je je meer gelijkwaardig.

Hulpverleners: geven soms te veel hulp, nemen stemmen over.

Hulp in het stemhokje

Veel meldingen gingen over hulp bieden in het stemhokje. Bij mensen met een lichamelijke of visuele beperking is hulp in het stemhokje toegestaan, maar dat is niet altijd goed bekend bij de stembureauleden. Mensen met een (licht) verstandelijke beperking mogen geen hulp ontvangen in het stemhokje en dat maakt het soms lastig om te stemmen.

Ik wilde mijn man meenemen om te helpen met invullen. Ik ben slechtiend. Maar dat mocht niet. Ze zeiden dat er regels op de muur hingen waar dat op stond vermeld. En ook lag er geen loep in het stemhokje.

Volgens een medewerker van het stembureau zou ik niet mogen stemmen, omdat ik vanwege mijn lichamelijke handicap hulp nodig heb bij het stemmen! Gelukkig werd ze direct gecorrigeerd door haar collega's.

Mijn begeleiding mag niet mee tijdens het stemmen.

Onze zoon van 39 jaar kan niet lezen en schrijven. Zijn moeder kon zonder problemen samen met hem het stemhokje in om hem te helpen, geen enkel probleem.

Ik mocht mijn zoon van 18 die voor het eerst ging stemmen niet helpen. Er was wel een laag stemhokje voor de rolstoel. Maar hij heeft een verstandelijke beperking en is motorisch beperkt en heeft moeite om het vakje in te kleuren met het potlood door weinig kracht in zijn handen. De vicevoorzitter van het stembureau hielp hem wel heel erg geduldig. Maar ik mocht niet tegen hem zeggen welk vakje hij rood moest maken. Hij had de kieswijzer ingevuld en wist wat hij wilde stemmen. Maar op het stembiljet staan alleen letters en niet de logo's van de partijen. En hij heeft moeite met lezen. Het was een hele uitdaging maar het is uiteindelijk gelukt. Toch vond ik het vervelend dat ik hem niet mocht helpen in het stemhokje.

Dochter mag voor de 1ste x stemmen maar heeft autisme met lvb kalenderleeftijd 18 mentaal lager , mocht niet samen met haar in 1 hokje dus dochter huilen en paniek. Uiteindelijk wel goed opgelost door het stembureau maar zouden ze wel moeten veranderen, bij visueel beperkte mag er wel iemand bij staan.

Suggesties voor verbetering

Medewerkers van het stemlokaal waar hulpmiddelen zijn goed instrueren.

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/verkiezingen/vraag-en-antwoord/kiezers-met-beperking> moet uitgebreid bekend zijn. Opgelopen in het stemlokaal.

Voor mensen met VG en autisme moet meer ondersteuning komen als ze gaan stemmen. Stembiljetten zijn veel onoverzichtelijk, te groot met teveel keuzes en ze kunnen niet terug vallen op hulp van begeleiding omdat die worden geweigerd in het stemhokje. Ook mensen met een beperking moeten kunnen stemmen, als een hulpbehoevende persoon ondersteuning nodig heeft om het juiste hokje om rood te kleuren te kunnen vinden op die hele grote stembiljetten moet dat kunnen. Kan de wetgeving daar niet op aangepast worden??

Vraag op z'n minst, als er een slechtiende komt stemmen of degene het alleen kan of hulp nodig heeft of iets nodig heeft waardoor men zelfstandig kan stemmen.

Een suggestie kan zijn dat vooraf wordt uitgelegd hoe met blinden om te gaan. Nu wilden ze alles doen, terwijl ik prima zelf een stoel kan verplaatsen of mijn jas kan ophangen en bijvoorbeeld de koptelefoon zoeken. Ook gaven ze kleuren aan terwijl ik die niet zie. Als ze eerst zouden vragen wat prettig is voel je je meer gelijkwaardig.

9. Informatie van de gemeente over de verkiezingen

Er zijn 20 ervaringen gemeld over de informatie van de gemeente over de verkiezingen: 7 positieve ervaringen, 3 neutraal en 10 negatieve ervaringen.

Toegankelijkheid van de informatie

Er zijn een aantal meldingen over de toegankelijkheid van de informatie over de verkiezingen. De gebruikte communicatiekanalen zijn niet altijd toegankelijk voor mensen met een visuele of auditieve beperking.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen was de kandidatenlijst digitaal beschikbaar op de website van de gemeente. Dit jaar niet. Via Google en de zoekterm kandidatenlijst verkiezingen kwam ik uit op kieskring.nl. Daar staat netjes bij provincie alle kandidatenlijsten. Deze zijn niet op de juiste manier ingescand, zodat ze ook digitaal leesbaar zijn met een schermlezer. Dat is dus niet toegankelijk. Bij de enveloppe met de twee stempassen zat een mooie flyer van de overheid. Met pictogrammen wordt duidelijk gemaakt hoe het stemmen werkt. Daar onder stonden tekstjes in hele kleine lettertjes. De flyer was op A5 formaat. Dus best klein.

Gemeente: geen info over wat en waar toegankelijk stemmen, veel info via facebook, websites niet alles toegankelijk, geen ondertiteling, stempassen niet altijd goed bezorgd, stel niet ontvangen dan veel werk om alsnog te krijgen.

Situatie: Blind en slechthorend in een gemeente die is heringedeeld. Rond 6 maart: Langdurige zoektocht op internet naar antwoorden op de vraag: waar kan ik zelfstandig stemmen, waar kan ik kandidatenlijsten vinden, het liefst in Braille, waar vind ik overzichtelijk partijprogramma's. Kiesraad, www.elkestemtelt.; provincie Noord-Brabant, gemeente Land van Cuijk, gemeente schreef ergens dat er in Cuijk een braille exemplaar ter inzage lag; met een mogelijk stakend openbaarvoervoer leek me dat sukkelig, niet aantrekkelijk. Actie; De gemeente gemaild: Zes dagen later, het is maandag 13 maart, antwoord van "burgerzaken". U kunt zelfstandig stemmen op het vroegere stadhuis, een braille exemplaar van de kandidatenlijst ligt in Cuijk, een link naar programma's is hier bijgevoegd. Mijn volgende actie was een mail met de vraag: IS er geen exemplaar over, dat kunnen jullie "gratis" opsturen.... Antwoord: We zorgen dat U dit krijgt. En zo kon het gebeuren dat een onbezoldigde postbode mij een dikke envelop bracht met kandidatenlijsten in braille van het waterschap en de kandidaten voor de Staten van Noord-Brabant; gelukkig, ambtenaren kunnen dus ook nog improviseren.

Informatie over toegankelijkheid van stemlokalen

Er zijn verschillende ervaringen met de volledigheid van informatie over toegankelijkheid. In sommige gemeenten lijkt die op orde, bij andere gemeenten niet. En één melder vraagt aandacht voor een inclusief taalgebruik, waarbij toegankelijke stembureaus niet als 'speciaal' aangeduid worden.

In de nieuwsbrief had de gemeente vooraf een aankondiging gedaan over de toegankelijkheid van de stembureaus. Daarnaast goede begeleiding van de medewerkers.

Niet gestemd vanwege ontoegankelijkheid, i.e. geen informatie over coronaproof stemmen;

Ik had de Gemeente Delft een bericht gestuurd om te vragen bij welk stembureau er een stemmal en audiobox aanwezig zijn om zelfstandig te kunnen stemmen. De reactie die ik terugkreeg is dat dit niet mogelijk is. Ook stond er geen informatie op de website van de gemeente, alleen over

rolstoeltoegankelijkheid en hulphonden op Ongehinderd. Niets over stemmen met een visuele of auditieve beperking in de gemeente.

In de folder die met het stemformulier werd meegestuurd, stond deze zin: Hebt u een beperking? Op de achterkant van de kandidatenlijst en op stembureaus.utrecht.nl vindt u het dichtstbijzijnde stembureau dat toegankelijk is. We houden rekening met mensen die een lichamelijke beperking hebben. Ook hebben we speciale stembureaus voor mensen die doof, slechthorend, blind of slechtziend zijn. Het woordje "speciale" vond ik opvallend en zegt iets over de schrijver. Het is betuttelend en kleinerend en volslagen overbodig.

10. Informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's

Er zijn 17 meldingen gedaan over de informatie van politieke partijen over hun partijprogramma's, evenveel positief (7) als negatief (7) en 3 neutraal.

Weinig informatie

Een aantal ervaringen gaat erover dat partijen weinig informatie hebben verspreid over hun standpunten, waardoor het lastig is om te kiezen.

Ik vind dat er veel te weinig aandacht is geweest van de lokale politici voor wat betreft de Provinciale Staten. Ik had tot 3 dagen geleden geen idee op wie ik moest stemmen.

Moelijk om te kiezen op wie te stemmen. Weinig richtbaarheid aan gegeven.

Sommige partijen (o.a. BBB en JA21) geven op hun site niet of nauwelijks informatie over hun standpunten m.b.t. de waterschapsverkiezingen. BBB reageert niet eens op een email.

Toegankelijkheid van de informatie

Ook de toegankelijkheid van de informatie van partijen over hun programma laat te wensen over, maar er worden ook voorbeelden genoemd van partijen die dit goed doen.

Partijen, veel of alles via facebook, niet alles 4-talig, infomateriaal soms/vaak slecht te lezen, bijeenkomsten niet toegankelijk

Ook vind ik het jammer dat niet alle verkiezingsprogramma's in audiovorm te lezen zijn voor mij.

Verkiezingssites en flyers zonder uitzondering niet toegankelijk voor visueel beperkten.

Over de toegankelijkheid van de diverse programma's, deze keer niet inhoudelijk al valt daar wel over te debatteren. Hier volgen twee schouderklopjes: één voor de unie van waterschappen die naast een behoorlijk website ook een transcript van een video over het werk had uitgeschreven; ik ben gevoelig voor mensen met doofheid en doofblindheid en vond dit opmerkelijk. Het is niet de eerste organisatie bij wie ik deze inclusiviteit zou verwachten. Tweede schouderklopje: De partij voor de dieren heeft ook nu weer een website waarbij tekst wordt voorgelezen, waarbij gebarentaal kan worden geselecteerd en er in het Fries zaken staan. Hun optreden om dit te doen voor de Tweede kamer verkiezingen was dus blijkbaar geen ééndagsvlieg, om maar even bij de dieren te blijven.

11. Afwijkende woonplaats

Tot slot zijn er twee meldingen die te maken hebben met het wonen in verschillende gemeenten van enerzijds de stemgerechtigde en anderzijds degene die hulp wil bieden. Dit is een probleem bij hulp bieden in het stembokje en vormt een probleem bij het afgeven van een machtiging.

Ik woon in een ouderinitiatief, ik ontvang begeleiding die zouden graag mij begeleiden tijdens het stemmen. Met hen heb ik over benoemd op wie ik stemmen wil. Ze zouden mij daar graag bij ondersteunen, maar omdat ze niet uit mijn woonplaats komen, mogen ze niet mee lopen naar het stembokje en mij hierbij ondersteunen.

Mijn vader van 93 is door reuma zo slecht ter been dat hij niet naar het stembureau kan. Wij als mantelzorgers wonen in een andere gemeente. Het is veel gedoe om ons in zijn plaats naar het stembureau te laten gaan. Hij moet dan een verzoekschrift naar de gemeente sturen. Daar staat bij de gemeente Haarlem geen voorbeeld format voor op de site. En het moet voor 10 maart bij de gemeente zijn. Dat is wel heel veel gedoe, en hij heeft dan ook besloten om niet te gaan.

Suggesties voor verbetering

Zorg dat begeleiding vrijstelling krijgt van de plicht om uit dezelfde woonplaats te komen als de kiezer

Wij vinden dat dezelfde procedure waarmee je een andere inwoner uit dezelfde gemeente kan machtigen ook moet gelden voor mantelzorgers die in een andere gemeente wonen.